

นาฏศิลป์

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

เล่ม ๓

ม.๑

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน

นาฏศิลป์

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑

เล่ม ๓

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง

จิรพันธ์ สมประสงค์

ผู้ตรวจ

สุกัญญา ณ ตะกั่วทุ่ง

สุนทรี ตามพวรรณฤทธิ์

ผศ. ดร.ชัยฤทธิ์ ศิลาเดช

บรรณาธิการ

วาริสา ประภาสพงษ์

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน

นาฏศิลป์

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ เล่ม ๓

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ
จิรพันธ์ สมประสงค์.

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน นาฏศิลป์ ม.1 เล่ม 3.--กรุงเทพฯ :
แม็คเอดูเคชั่น, 2558.

92 หน้า.

1. นาฏศิลป์--การศึกษาและการสอน (มัธยมศึกษา). I. ชื่อเรื่อง.
780.7

ISBN 978-616-274-660-4

สงวนลิขสิทธิ์ : มกราคม ๒๕๕๙

สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย ห้ามลอกเลียน ไม่ว่าจะเป็น
ส่วนหนึ่งส่วนใดของหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้รับอนุญาต
เป็นลายลักษณ์อักษร

จัดพิมพ์และจัดจำหน่ายโดย

 IMACEDUCATION

ส่งธนาณัติสั่งจ่าย ไปรษณีย์ลาดพร้าว

ในนาม บริษัท แม็คเอดูเคชั่น จำกัด

เลขที่ ๙/๙๙ อาคารแม็ค ซอยลาดพร้าว ๓๘ ถนนลาดพร้าว

แขวงจันทระเกษม เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

☎ ๐-๒๙๓๘-๒๐๒๒-๗ โทรสาร ๐-๒๙๓๘-๒๐๒๘

www.MACeducation.com

พิมพ์ที่ : บริษัท พีอาร์ คัลเลอร์พริ้นท์ จำกัด

คำนำ

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน นาฏศิลป์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ เล่ม ๓ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เป็นหนังสือเรียนที่ได้ผ่านการปรับปรุงและพัฒนาด้วยวิสัยทัศน์ของผู้จัดทำ โดยมุ่งให้หนังสือเรียนศิลปะนี้ ทันยุคสมัยและทันเหตุการณ์ในการดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ของกระทรวงศึกษาธิการ

ผลจากการปรับหลักสูตรแกนกลางใหม่ให้เป็นมาตรฐานการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ ครั้งนี้ ทางบริษัท แม็คเอ็ดดูเคชั่น จำกัด เข้าใจสถานการณ์ดี จึงได้ดำเนินการปรับปรุงหนังสือเรียน ของสาระการเรียนรู้ศิลปะใหม่ทั้งหมด ให้ตรงและสอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ ที่กำหนดใหม่ ได้แก่ การทบทวนปรับปรุงหน่วยการเรียนรู้ใหม่ การปรับสาระการเรียนรู้ประจำหน่วย ใหม่ให้ตรงกับสาระการเรียนรู้ชั้นปีที่กำหนด การเพิ่มเติมเนื้อหาสาระที่ขาดและตรวจสอบเน้นผล ให้สะท้อนถึงมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานของกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะให้ตรงประเด็น และให้เห็น ถึงความแตกต่างในเนื้อหาสาระระหว่างช่วงชั้นและชั้นปี ไม่ให้มีการเรียนซ้ำซ้อนกัน และดูถึง ความยากง่ายให้เหมาะสมกับวัยและระดับชั้นของผู้เรียน ทั้งนี้โดยยึดถือตามมาตรฐานชั้นปีที่กำหนดไว้ ทุกประการ

จิรพันธ์ สมประสงค์

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน นาฏศิลป์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ เล่ม ๓ ตรงตามสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ดังนี้

สาระการเรียนรู้	มาตรฐานการเรียนรู้
สาระที่ ๓ นาฏศิลป์	ศ ๓.๑ เข้าใจและแสดงออกทางนาฏศิลป์อย่างสร้างสรรค์ วิเคราะห์ วิพากษ์ วิจารณ์ คุณค่านาฏศิลป์ ถ่ายทอดความรู้สึก ความคิดอย่าง อิสระ ชื่นชม และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน
	ศ ๓.๒ เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างนาฏศิลป์ ประวัติศาสตร์ และ วัฒนธรรม เห็นคุณค่าของนาฏศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล

คำชี้แจง

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน นาฏศิลป์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ เล่ม ๓ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ บริษัท แม็คเอ็ดดูเคชั่น จำกัด ได้จัดทำและพัฒนาขึ้นใหม่ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยในการจัดทำและพัฒนาหนังสือเรียนครั้งนี้ นอกจากจัดเนื้อหาให้ตรงกับ สาระการเรียนรู้แกนกลางและตัวชี้วัดชั้นปีที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดแล้ว ยังได้นำผลการวิจัย ประเมินผลการใช้สื่อการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๔ ซึ่งบริษัท แม็คเอ็ดดูเคชั่น จำกัด ได้ดำเนินการศึกษาวิจัยมาดำเนินการพัฒนาหนังสือเรียนเล่มนี้ ดังนี้

๑. จัดทำสาระการเรียนรู้ให้ตรงตามตัวชี้วัดชั้นปีและครอบคลุมมาตรฐานการเรียนรู้ของหลักสูตร ทุมาตรฐานที่หลักสูตรแกนกลางกำหนดให้เรียนในแต่ละปี
๒. จัดทำตัวชี้วัดชั้นปีเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอกด้านผู้เรียนของสำนักงานรับรองมาตรฐาน และประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) และสะท้อนให้เห็นถึงความตระหนักและความพยายามของ สถานศึกษาที่จะจัดการเรียนการสอนให้ได้ตามมาตรฐานที่กำหนด
๓. เพื่อสนองนโยบายในการพัฒนาประเทศ โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและนโยบายให้ มีการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาทุกระดับ ได้มีการเพิ่มเติมเนื้อหาและกิจกรรมการ เรียนรู้ในรูปแบบภาระงานที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจและนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไปประยุกต์ใช้ โดยแทรกไว้ในกิจกรรมฝึกปฏิบัติในบางหน่วยที่มีเนื้อหาสอดคล้อง โดยใช้ตราสัญลักษณ์ โครงการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ กำกับไว้ เพื่อเป็นจุดสังเกตสำหรับครูผู้สอนจะได้แนะนำผู้เรียน และครูควรเพิ่มเติมรายละเอียดเกี่ยวกับปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงให้แก่ผู้เรียนตามความเหมาะสม

บริษัท แม็คเอ็ดดูเคชั่น จำกัด ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ความไว้วางใจเลือกใช้สื่อการเรียนรู้ ของบริษัท และขอตั้งปณิธานว่า จะสร้างสรรค์สื่อการเรียนรู้ที่มีคุณค่า และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อ วงการศึกษาตลอดไป

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ พื้นฐานทางนาฏศิลป์และการแสดงละคร

หน้า
๒

ตรงตามมาตรฐาน ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๑, ๒, ๓, ๔ และ ศ ๓.๒ ตัวชี้วัดข้อ ๑, ๒

๑.๑ ความรู้พื้นฐานนาฏศิลป์ไทย	๓
- ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับนาฏศิลป์ไทย	๓
- ประเภทของนาฏศิลป์ไทย	๔
- นาฏยศัพท์	๘
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ	๑๓
๑.๒ รูปแบบและอิทธิพลของการละครประกอบการแสดง	๑๘
- ประเภทของละครประกอบการแสดง	๑๘
- องค์ประกอบสำคัญของละคร	๑๘
- อิทธิพลของการละคร	๑๙
- บทบาทและหน้าที่ของฝ่ายต่างๆ ในการจัดการแสดง	๒๐
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ	๒๕
๑.๓ หลักปฏิบัติของผู้แสดงและผู้ชม และหลักในการชมการแสดง	๓๐
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ	๓๒
๑.๔ ประวัติศิลป์และการพัฒนารูปแบบผลงานการแสดงของศิลปิน	๓๓
- การพัฒนารูปแบบผลงานของการแสดงนาฏศิลป์ไทย	๓๔
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ	๓๕

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒ การสื่อถ่ายทอดประยุกต์ใช้ทักษะปฏิบัตินาฏศิลป์

ตรงตามมาตรฐาน ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๒, ๓, ๔ และ ศ ๓.๒ ตัวชี้วัดข้อ ๑, ๒

๒.๑ การเคลื่อนไหวตามจังหวะเพลง	๓๗
- การเคลื่อนไหวตามจังหวะเพลงร่ายมาตรฐาน	๓๗
- ขั้นตอนการร่ายมาตรฐาน	๓๘
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ	๔๓
๒.๒ การแสดงท่าทางการเคลื่อนไหวที่สื่อทางอารมณ์ ภาษาท่า และการตีบท	๔๕
- ความสำคัญและประโยชน์ของภาษาท่าทางนาฏศิลป์	๔๕
- ประเภทของภาษาท่าทางนาฏศิลป์ไทย	๔๕
- การตีบท	๔๖
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ	๕๐
๒.๓ การร่ายแบบมาตรฐาน	๕๑
- การร่ายแบบมาตรฐานและการขับร้องเพลงประกอบ	๕๑
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ	๕๔
๒.๔ การรำพื้นเมือง	๕๕
- ความเป็นมาของการฟ้อนรำประกอบเพลง	๕๕
- ประเภทของการฟ้อน	๕๕
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ	๖๑
๒.๕ นาฏศิลป์นานาชาติ	๖๒
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ	๖๔

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๓ สุนทรียภาพทางนาฏศิลป์

หน้า
๖๕

ตรงตามมาตรฐาน ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๕ และ ศ ๓.๒ ตัวชี้วัดข้อ ๑

๓.๑ หลักการชมการแสดงนาฏศิลป์ที่งดงามและมีคุณค่า	๖๖
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ	๖๘
๓.๒ วิวัฒนาการการละครไทยและละครพื้นบ้าน	๖๘
- ละครไทย	๖๘
- ละครพื้นบ้านกับงานภูมิปัญญาของไทย	๗๐
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ	๗๓
๓.๓ ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการแสดงนาฏศิลป์และการละครไทย	๗๔
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ	๗๕

บรรณานุกรม

๗๖

ภาคผนวก

๗๗

ดัชนี

๗๘

นาฏศิลป์

การแสดงหุ่นละครเล็ก

พื้นฐานทางนาฏศิลป์ และการแสดงละคร

๑.๑ ความรู้พื้นฐานนาฏศิลป์ไทย
(มฐ. ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๑, ๒, ๓, ๔
และ ศ ๓.๒ ตัวชี้วัดข้อ ๑, ๒)

๑.๒ รูปแบบและอิทธิพลของ
การละครประกอบการแสดง
(มฐ. ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๑, ๒, ๓, ๔
และ ศ ๓.๒ ตัวชี้วัดข้อ ๑, ๒)

พื้นฐานทางนาฏศิลป์
และการแสดงละคร

๑.๓ หลักปฏิบัติของผู้แสดงและผู้ชม
และหลักในการชมการแสดง
(มฐ. ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๑)

๑.๔ ประวัติศิลป์และการพัฒนารูปแบบ
ผลงานการแสดงของศิลปิน
(มฐ. ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๑)

ตัวชี้วัดชั้นปี

๑. อธิบายอิทธิพลของนักแสดงชื่อดังที่มีผลต่อการโน้มน้าวอารมณ์หรือความคิดของผู้ชม (มฐ. ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๑)
๒. ใช้นาฏยศัพท์หรือศัพท์ทางการละครในการแสดง (มฐ. ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๒)
๓. แสดงนาฏศิลป์และละครในรูปแบบต่างๆ (มฐ. ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๓)
๔. มีการใช้ทักษะการทำงานเป็นกลุ่มในกระบวนการผลิตการแสดง (มฐ. ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๔)
๕. ระบุปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของนาฏศิลป์ นาฏศิลป์พื้นบ้าน ละครไทย และละครพื้นบ้าน (มฐ. ศ ๓.๒ ตัวชี้วัดข้อ ๑)
๖. บรรยายประเภทของละครไทยในแต่ละยุคสมัย (มฐ. ศ ๓.๒ ตัวชี้วัดข้อ ๒)

๑.๑ ความรู้พื้นฐานนาฏศิลป์ไทย

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับนาฏศิลป์ไทย

นาฏศิลป์ หมายถึง ศิลปะของการร่ายรำ สามารถแบ่งประเภทการแสดง ได้คือ นาฏศิลป์มาตรฐาน นาฏศิลป์พื้นบ้าน และนาฏศิลป์ปรับปรุง และแบ่งตามรูปแบบในการแสดงออกเป็นรำ ละคร ไซน การละเล่นละคร ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตามรูปแบบวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของไทย จนก่อให้เกิดเป็นความงดงาม อารมณ์คล้อยตาม ดีใจ เสียใจ สะเทือนใจแก่ผู้ชมได้

หลักการพื้นฐานของนาฏศิลป์ คือ ศิลปะในการเคลื่อนไหวอวัยวะต่างๆ ในร่างกายของมนุษย์เรา เช่น แขน ขา มือ เท้า เอว ไหล่ หน้าตา และด้วยเหตุนี้ธรรมชาติที่เป็นพื้นฐานเบื้องต้นของการฟ้อนรำจึงได้ถูกดัดแปลงมาจากอิริยาบถต่างๆ ของมนุษย์ด้วย เช่น การยืน เดิน นอน นั่ง ตามปกติการเดินของมนุษย์เราจะก้าวเท้าออกไปพร้อมทั้งแกว่งแขนสลับกันไป เช่น เมื่อก้าวเท้าซ้ายก็จะแกว่งแขนขวาออกไป และเมื่อก้าวเท้าขวาก็จะแกว่งแขนซ้ายออกสลับกันไป ซึ่งเป็นหลักธรรมชาติของการทรงตัว เมื่อนำมาดัดแปลงตกแต่งให้เป็นท่ารำขึ้นกลายเป็นท่าเดินที่มีลีลาการก้าวเท้าและแกว่งแขนให้ได้สัดส่วน ดึงดูดตามถูกต้องตามแบบแผนที่กำหนดและเข้ากับท่วงทำนองและจังหวะเพลง

การฟ้อนรำจึงเกิดมาจากอากัปกริยาและอารมณ์ของมนุษย์เป็นพื้นฐาน กล่าวโดยทั่วไปมนุษย์ทุกคนย่อมมีอารมณ์เกิดขึ้นและแตกต่างกันไป เช่น อารมณ์รัก โกรธ ดีใจ เสียใจ ร้องไห้ เมื่อมนุษย์มีอารมณ์อย่างหนึ่งอย่างใดเกิดขึ้น นอกจากจะมีความรู้สึกเกิดขึ้นในจิตใจแล้ว ยังต้องมีการแสดงกิริยาอาการออกมาให้ปรากฏทางกายในลักษณะต่างๆ กันด้วย เช่น อารมณ์รัก หน้าตาก็จะแสดงออกจะอ่อนโยน ถ้าโกรธ หน้าจะบึ้งตึง กระตืบเท้า ซีนหน้า ดำว่าต่างๆ นานา โศกเศร้าเสียใจ หน้าตาจะละห้อย ร้องไห้ติดพ้อต่อว่า อากัปกริยาต่างๆ เหล่านี้เป็นที่มาให้ปรมาจารย์ทางด้านนาฏศิลป์ได้คิดนำมาปรับปรุง ดัดแปลง และบัญญัติขึ้นเป็นแบบแผน จนกลายมาเป็นท่าทางการฟ้อนรำที่มีลีลาท่ารำของมือ เท้า ซึ่งออกท่าทางงดงาม รู้จักวิธีเยื้องย่างและกล่อมตัวให้สอดคล้องสัมพันธ์กันจนเป็นท่าที่มีชื่อเรียกต่างๆ มากมาย ได้จัดระเบียบเรียงเรียงท่ารำต่างๆ โดยกำหนดท่ารำ เพลงร้องและดนตรีให้มีความสัมพันธ์สอดคล้องกัน ตลอดจนแบ่งแยกลีลาท่ารำให้มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันออกไปเป็นฝ่ายพระ ฝ่ายนาง ฝ่ายยักษ์ และฝ่ายลิง ตามลำดับ

ประเภทของนาฏศิลป์ไทย

นาฏศิลป์ไทยแบ่งออกได้ ดังนี้

๑. ระเบียบ หมายถึง การแสดงที่ใช้ผู้แสดงตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป แสดงท่าทางร้ายรำพร้อมๆ กัน เป็นหมู่ นิยมแสดงประกอบละครหรือจัดแสดงเป็นชุดๆ เช่น

- ระเบียบดาวดึงส์	แสดงประกอบละคร “เรื่องสังข์ทอง”
- ระเบียบกฤดาภินิหาร	แสดงประกอบละคร “เรื่องเกียรติศักดิ์ไทย”
- ระเบียบเทพบันเทิง	แสดงประกอบละคร “เรื่องอิเหนา ตอนลมหอบ”
- ระเบียบดอกบัว	แสดงประกอบละคร “เรื่องรถเสน”
- ระเบียบไก่อ	แสดงประกอบละคร “เรื่องพระลอ”
- ระเบียบพรตน์	แสดงประกอบละคร “เรื่องสุวรรณหงส์”
- ระเบียบทวารวดี	
- ระเบียบศรีวิชัย	
- ระเบียบพบุรี	
- ระเบียบสุโขทัย	
- ระเบียบอยุธยา	

เป็นระเบียบโบราณคดีที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าหลักฐานจากโบราณวัตถุและโบราณสถาน โดยการศึกษางานศิลปกรรมและภาพจำหลักในยุคสมัยต่างๆ แล้วนำมาประดิษฐ์เป็นท่ารำ

การแสดงท่ารำระเบียบสุโขทัย

(ภาพจากการแสดงสีภาของมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์)

๒. รำ หมายถึง ศิลปะการรำประกอบด้วยผู้แสดงคนเดียว หรือหลายคนรำประกอบเพลงหน้าพาทย์ หรือรำตามบท เช่น

๒.๑ รำเดี่ยว หมายถึง การรำตามบทร้องและทำนองเพลง โดยผู้แสดง ๑ คน ได้แก่ จุญฉายพราหมณ์ จุญฉายเบญกาย จุญฉายทศกัณฐ์ลงสวน และรำปลายชุมพล

๒.๒ รำคู่ หมายถึง การรำตามบทร้องและทำนองเพลง โดยมีผู้แสดง ๒ คน ได้แก่ รำแม่บท รำอวยพร รำกึ่งไม้เงินทอง พระลอตามไก่อ หนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา รจนาเสียงพวงมาลัย (เจ้าเงาะกับรจนา)